

Mistr Pavel Stránský ze Zápské Stránky

Pavel Stránský O STÁTĚ ČESKÉM

EVROPSKÝ LITERÁRNÍ KLUB • PRAHA 1940

pozdě sice, ale konečně jednou zcela zrušeno (r. 1610) zároveň se starým kmetským soudem litoměřickým. Zatím byla péče o znalejší uspořádání práv svěřována brzy čtenějším, brzy méně čteným moudrým a domácího práva znalým mužům, vybraným na schůzích stavovských z plného počtu, avšak nerozhodností některých zpozdile bázlivých nebo ostýchavých uvázlo vše na poloviční cestě. Přesto takřka na sklonku vlády císaře Matyáše pokročilo jednání tak daleko, že by bylo mohlo konečně dospěti k žádoucímu cíli, kdyby do toho nebyla přišla ona náhlá smršť a žalostná bouře, zachvátivší celé království (r. 1618).

Již od samé kolébky zákonů se ustálil obyčej, jejich rukopisné prvopisy, pořízené na pergamenu, uchovávat v Praze. Práva zemská byla strážena zprvu ve svatyni kteréhosi chrámu, potom v soudním domě svatoklimentském — s tou výjimkou, že z jakéhosi nařízení Boleslava Ukrutného byla uložena po nějakou dobu na nové rychtě města Kouřimě, které mu nad jiná bylo oddáno —, konečně pak ve Vladislavském paláci hradu svatováclavského při deskách zemských. Práva městská byla chována v archivu Většího města Pražského. Jejich rukopisné originály, jak se dočítám, uchovaly se na řečeném místě ve Větším městě Pražském až dodnes. Naproti tomu rukopisy práv zemských, vzniklé před dobou Ferdinanda I., byly při známém náhlém a strašném požáru hradu a Menšího i Vyššího města Pražského (r. 1541), jehož nikdy nelze dost oplakati, stráveny ohněm spolu s jinými památkami a s veškerými deskami zemskými.

Z toho ze všeho je patrné, že jsou nejenom pošetilci, ale i zřejmými utrhači ti, kdož po Janu Aubanovi pomlouvají Čechy, že prý jako Kyklopy nemají vůbec zákonů, natož aby jich poslouchali, jakož i ti, kteří se starožitníkem jinak významným a učeným, avšak všemožně nadbíhajícím štěstí mocnějších, novým to Čechobijcem, tlachají, že sice nějaké zákony mají, avšak slovanské, nespravedlivé, ukrutné a barbarské. Zcela bezpečné jest, že nesmýšleli s nimi stejně Jiří Beatus a Petr Štěrba, mužové jistě nikoli nevtipní, z nichž onen přeložil do němčiny z domácího jazyka českého naše práva zemská, tento městská. Touto prací ukázali, že zákony našeho národa jsou tak spravedlivé, tak dobré a tak užitečné, že nijak není neplodné, aby je četli a poznávali i lidé odchylného jazyka, a že se nemusí za ně stydět ti, u kterých se zrodily. Třebaže se z velké části již neozývají na veřejnosti a takřka plísň se pokrývají, přece soukromě dosud zcela nepřestaly vydávati o sobě svědectví a statečně odporovati připomenutým utrhačům.

KAPITOLA XIII

O ČESKÝCH SNĚMECH

1. Mezi blahodárnými a zcela nezbytnými prostředky k opatrování výhod společenského života ve státě je péče o sněmy. Poněvadž se totiž v početné lidské společnosti, jakou je každý stát, přecasto naskýtají mnohé věci závažné, nesnadné a obtížné, jest spravedlivé, aby byly vykonávány a vyřizovány společnou úvahou a se souhlasem celého národa. Každému nepošetilému členu jest třeba poskytnouti možnost, aby svobodně, ale také střízlivě promluvil o tom, co kdo pokládá za užitečné pro stát, a návrhy každého mají býti bez překážky slyšeny, jednak aby to, co se týká všech, bylo vskutku ode všech projednááno, a aby byli ti, kteří mají velkou moc, ze strachu před tímto shromážděním udržováni v pořádku, jednak aby tímto způsobem bylo zřejmé, že starobylá svoboda národa žije a uchovává se neporušena. V Čechách vždy bylo a dosud je v platnosti také toto právo a svoboda sněmu. Neboť v našem království je královská moc, jak jsme připomněli, do té míry omezena, že kdykoli je třeba rozhodnutí o státě nebo o jakékoli závažné záležitosti státní, jest třeba, aby se to dalo na sněmu a z vůle lidu. Právo svolávati sněm a povolávati lid k společným úvahám o světských věcech není povoleno nikomu mimo krále, po případě při bezkráloví nikomu mimo nejvyšší úředníky zemské. Přece však není novotou a dobří králové toho nenesli těžce, jestliže se národ v naléhavé státní nezbytnosti od nich dožadoval svolání sněmu, nebo když věci nedovolovaly průtah a králové nebyli právě v zemi, scházal se sám o své újmě.
2. A poněvadž tyto jmenované závažné záležitosti jsou toho druhu, že se brzy týkají celého souboru koruny, brzy jen jed-

notlivých zemí tohoto souboru, bývají proto královským veřejným pozváním na vhodné místo k určenému dni povolání brzy všichni členové v koruně sdružení, brzy jenom Čechové. K poznání bývá téměř vždy připojen ten dodatek, že ať si kdo přijde nebo nepřijde, král s těmi, kteří na volání k poradě přijdou, učiní rozhodnutí o tom, co bude shledáno spravedlivým a státu užitečným, a že tohoto rozhodnutí bude musit být poslušen i ten, kdo nedbal se dostaviti. Mluvití tu o zemských sněmech Moravanů, Slezanů a Lužičanů není na místě. Českého sněmu, je-li *generální*, účastnívají se na pozvání všechny přivtělené země prostřednictvím svých poslů; ti jsou podle obyčeje po předcích zděděného jedni po druhých do shromáždění s počtou uváděni a byvše dotázáni na mínění, spolu se stavy českými rokují a usnášejí se o společných záležitostech celé koruny. Při sněmech *vlastních* vyřizují všecko stavové čeští sami podle svého zdání.

Určitého místa, kde se má sněm scházeti, zákony neustanovují. Z volného uvážení panovníkova může k tomu býti vybráno podle okolností brzy to, brzy ono, někdy uvnitř země, někdy při hranicích, dokonce někdy i pod širým nebem na otevřeném poli. Avšak ponejvíce se zlíbilo svolávati jej do Prahy jakožto hlavního města, což doporučovala sama jeho příhodná poloha a hojnost všeho. Na místech od Prahy rozdílných svolali, jak se dočítáme, slavnější shromáždění národa, a to uvnitř země, kníže Vladislav u vsi Sadské pod širým nebem (r. 1110) a králové Vladislav II. v Kutné Hoře (r. 1477 a 1485), Ludvík v Kolíně (r. 1525), Ferdinand I. (r. 1529) a Matyáš (r. 1614) v Budějovicích, dále nejvyšší úředníci zeměští na Zvíkově (r. 1318), v Hradci Králové (r. 1391), v Čáslavi (r. 1421), na Mělníce (r. 1438), v Českém Brodě (r. 1444) a v Kutné Hoře (r. 1471), konečně stavové řečení pod jednou na Zelené Hoře (r. 1465) a stavové řečení pod obojí v Nymburce (r. 1483). Při hranicích zemských, jak se dovídáme, shromáždil sněm král Jan v Lokti (r. 1318), Jiří v Chebu (r. 1461) a Vladislav II. v Kladsku (r. 1512).

K těmto shromážděním sněmovním, ať se konají kdekoli, zve král pravidelně všechny bez rozdílu, avšak dostavují se téměř vždy jenom zámožní. Spravedlnost totiž, jak se zdá, vyžaduje, aby ti, kteří mají větší majetek a více přispívají na obecné potřeby a na podporu země, měli také větší vliv než jiní při rozhodování o veřejných záležitostech, obzvláště když jim na tom více záleží než chudším, aby stát prospíval. Když se k určenému dni v hojném počtu sejdou, dostaví se do sněmovní místnosti, zvané *soudná světnice*, procházejí velmi hustým

davem lidu, sám král s nejvyšší radou zemskou a svým dvorským průvodem, v nádhře královské, kráčeje za maršálkem dvorským, který před ním nese tasený meč. (Toliko dlí-li král někdy mimo zemi, může vše vyříditi prostřednictvím poslů.) Při jeho příchodu všichni povstávají a osvědčují nejponížejší úctu. On sám usedne na královském stolci pod nebesy, vyšším a skvělejším než ostatní, a ústy nejvyššího kancléře vzdává českým jazykem celému shromáždění díky, že uposlechlo jeho výzvy, a nato káže, aby byla předložena věc, v níž mu je zapotřebí pomoci a rady národa. Královský místopisář čili deklamátor předčítá s vyvýšeného místa nejvyšší purkrabí a jménem všeho národa uctivě hovoří ke králi a popřává mu všeho štěstí, vypovídá, že stavové poznali, čeho je králi i zemi zapotřebí, a že hodlají o tom co nejdříve bedlivě uvažovati a králi osvědčiti poslušnost v míře co nejvíce možné. Vyslechnuv to král, v stejném průvodu, jako dříve, totiž jak s nejvyšší radou zemskou, tak se svými dvořany, odeběře se do královských pokojů.

3. Doprovodivše krále do královských pokojů, členové nejvyšší rady zemské se vrátí do soudné světnice a nejvyšší purkrabí, poněvadž obyčejně sněm řídívá, vyloučiv nejprve všechny, kterým podle otcovského obyčeje není dovoleno účastniti se sněmovních úvah, obrátí se s řečí na stavy a buďto, jestliže shledává, že již den příliš valně pokročil a se nachýlil, připomenuv, aby se nazítří sešli všichni v určitou hodinu, shromáždění rozpustí, anebo, soudí-li, že to denní čas pohodlně dovoluje, zahájí jednání. Nejprve se všech dotáže na mínění a sezná, zda si přejí začíti s vyřizováním králových požadavků, anebo zda mají či nemají něco, proč by se úvaha o nich, nikoli bezdůvodně a nezaslouženě, měla pozdržeti. Hlasují, po řadě jsouc tázáni, a to páni a rytíři jednotlivě, města však po společné poradě hromadně ústy kancléře Starého města Pražského, ač-li se ovšem nepříhodí, že by musila hlasovati jinak než páni nebo rytíři. A třebaže nový zákon (z r. 1610) stanoví, že se má jednati o záležitostech zemských teprve po vyřízení úvahy o královských proposicích, ustálil se před vznikem tohoto zákona i po něm obyčej, že vyskytne-li se nějaká věc, jež by se dotýkala celého státu anebo některého stavu zvláště, a je-li takové povahy, že by se její nesnáž dala snadno odkliditi, kdežto její nespravedlnost by se nemohla již déle snášeti, může její vyřízení býti položeno před jednávání královských proposic. V tom případě bývá král pro-

len, aby především ráčil vyhojiti chorobu, která je podle soudu veškerého národa zhoubná a obtížná celému státu anebo tomu neb onomu stavu, takže by po jejím odklizení potom s tím větší horlivostí a bezpečněji mohly zralou úvahou býti projednány a vyřízeny královské proposice. V těchto věcech bývá, podle toho, jak je král ochotný nebo neochotný, také ochotné nebo neochotné vyřizování; někdy bývá skončeno teprve po mnohých výměnách názorů mezi stavy a králem.

4. Konečně po odklizení těchto překážek a úpravě potřeb národa jest znovu čtena ve sněmu králova proposice a několik jejích opisů, pořizovaných z originálu, je rozdáno významnějším mužům mezi stavy. Bez dlouhého průtahu se přistoupí pořadem k společné poradě o záležitostech sněmu předložených a o nezbytnostech královských. Ale i v těchto poradách se zachovává zvláštní starobylý obyčej. Z královských proposic jsou vyvolávány k úvaze obvykle odstavce, a to buď souborně, je-li jich málo, anebo jedny po druhých, je-li jich více aneb jsou-li obtížné. A poněvadž národ žije u nás v rovnoměrné svobodě, takže domácí obyčej nikterak nedovoluje, aby jeden stav byl od druhého proti souhlasu zatěžován nějakým břemenem, uvažuje o nich každý stav na svém místě zvláště. Pánové tak činí první ze všech v místnosti, které se, jak jsme řekli, říká *soudná světnice*. Když se sami mezi sebou společně uradili a písemně zaznamenali, co se jim zdálo prospěšným, zpraví o tom pomocí zástupců ze svého stavu veškeré rytíře a vybídnou je, aby i oni bedlivě mezi sebou věc uvážili a veřejně se vyslovili. Rytíři, seznavše mínění pánů, shromáždí se k poradě v místnosti, jíž se říká *zelený pokoj*, náležitou úvahou zhodnotí i královské požadavky i mínění pánů, jež po oněch následovalo, rovněž mezi sebou hlasy sbírají, společnou svou vůli o každém jednotlivém odstavci sepíší a do soudné světnice, kde jsou páni shromážděni, houfně se vrátí, aby jim sdělili, co mezi sebou posoudili jako národu snesitelné a zemi prospěšné, a aby podrobněji s nimi pohovořili, jestliže snad ještě něco zbývá, co podle jejich mínění vyžaduje hlubšího prozkoumání. Když byly konečně probrány všechny body, o kterých byla různost mínění, a došlo s obou stran ke shodě, po vybraných poslech z obou stavů oznámí spěšně své společné usnesení Pražanům, vydavše jim písemné vyjádření své obapolné dohody, a ptají se na mínění také měst, co i ona si přejí, aby se stalo. Tudíž svolají Pražané k nejbližšímu příhodnému dni všechny posly měst, vyslané ke sněmu — posílávají totiž města, každé ze svého středu, po dvou nebo po třech mužích z konšelů nebo starších ke sněmu s plnou mocí — a po

zralé úvaze s nimi o tom, co král žádal a co pánové spolu rytíři chtějí za sebe učiniti, rozhodnou také sami, co by se slušelo, aby podle obyčeje předků a starobylé zvyklosti jejich stav vykonal. Po této poradě oznámí pomocí vyslaných ze svého stavu nejvyššímu purkrabímu, že jsou připraveni vyložití, co hodlají odpovědět na proposice; to také vskutku učiní, jakmile vidí příhodnou dobu, v plném shromáždění sněmovním ústy hlavního řečníka celého stavu, jímž je kancléř Starého města Pražského.

5. Když jsou takto sneseny hlasy jednotlivých stavů a spojena jejich vůle, skládá se a písemně vyjadřuje znění odpovědi, jež má býti odevzdána králi. Ta bývá psána slohem, obvyklým v mluvené řeči, kdežto královy proposice slohem vznešeným, tedy ona prostonárodním, tyto královským. Když ona odpoví, pečlivě zdělávaná, je již hotova, odeberou se nejvyšší úředníci zemští a s nimi mnoho těch, kteří byli z jednotlivých stavů od předních mužů příslušného stavu k tomu vybráni, ze soudné světnice do pokojů královských a uctivě ji králi podají. Král ji přijme s ujištěním, že si ji přečte a že po rozmyšlení písemně vyjeví, co o ní smýšlí. A tak se obyčejně čeká dva nebo tři dny, až se král vyjádří, jak se mu odpověď líbí. Seznav, co stavové míní dělati k jeho sněmovním proposicím, zahrne do spisku, kterému se říká replika, co se mu líbí a co nelíbí, pozve si k sobě nejvyšší úředníky zemské a po nich ji pošle sněmu. Tato královská replika je potom čtena a učiněna předmětem úvahy a rozpravy, v nichž je bedlivě srovnávána s odpovědí. Po probrání všech důležitých bodů a novém hlasování dojde k sněmovnímu usnesení. K tomu, aby bylo písemně sestaveno, je hned vybráno několik zkušenějších mužů z každého stavu spolu s nejvyšším písařem. Když je sepsáno, předčítá se jeho znění přede všemi a znovu jsou všichni tázáni na mínění, aby uvedli, mají-li k němu nějaké přání. Všichni jsou vyslechnuti a znění se tak dlouho piluje, až se v něm nevyskytne nic, co by snad vyžadovalo opravy. Po skončení těchto prací ohlásí nejvyšší úředníci zemští králi, že stavové mají sněmovní usnesení hotovo a že ho všichni co nejponíženeji prosí, aby ráčil přijíti do soudné světnice a účastniti se jeho vyhlášení. Po této zprávě král s týmž královským leskem, s touž náherou a s týmž průvodem, jako přicházel k vydání proposice, přijde také k tomuto aktu. Když radostným voláním všech shromážděných jsa uvítán usedl podle obyčeje na královském stolci, jsou rozdány tři čistě a čitelně přepsané opisy onoho usnesení, jeden králi, druhý stavům, třetí místopísaři zemskému; ten z něho při otevřených dveřích soudné

světnice s vyvýšeného místa čerstvé sněmovní usnesení vyhlásí. Potom jsou určeni z obou stavů vyšší šlechty poslové k úředníkům desk — přesto, že někdy reptají města a říkají, že mezi nimi mají býti podle obyčeje u předků obvyklého také zastupci jejich stavu —, kteří mají podle vůle královny i stavů naříditi, aby bylo usnesení vloženo do desk zemských. Konečně po skončení toho všeho nejvyšší purkrabí upravenou řečí vzdá sněmu díky za zachování povinné úcty ke králi a za vyčerpání svízelných úkolů sněmovních, a rozpustí sněm. Potom král, když i on pronesl krátký projev a celému národu vyslovil všelikou svou královskou milost, povstane a odchází ze sněmu je doprovázen do svých pokojů nejvyšší radou zemskou, předními muži národa a ostatními dvořany za slavnostního blahopřání kolem stojícího lidu.

KAPITOLA XIV

O VEŘEJNÝCH ÚRADECH V ČECHÁCH

1. Při pořádání našeho státu pokládali staří rovněž za nezbytné, aby byly rozumně rozděleny stejně v neduchovním jako v duchovním stavu veřejné úřady, jimiž by byla nejvyšší vrchnost podporována, a to jak úřady vyšší, tak i nižší. Přáli si pak, aby hodností z nich byly jedny vyšší a vznešenější než druhé, ba také aby každý stav měl úřady své vlastní. Ustanovili, že je smějí zastávati jenom domácí obyvatelé, nikoli cizinci. Obecně rozeznáváme mezi nimi vyšší a nižší. Ty i ony se zase rozlišují příslušnými stupni a kromě toho jednotlivé mají pod sebou, jak toho vyžaduje jejich působnost, více nebo méně pomocnictva, zavedeného jednak obyčejem, jednak výsadou krále Václava. Co jsme u jedněch i druhých zpozorovali zvláště hodného zaznamenání, máme nyní v úmyslu podle svých slabých sil přehlédnouti. Shledáváme, že ony vyšší úřady jsou zastávány muži slavnými rodovým leskem a že některé jsou dědičné, ostatní však téměř všechny že jsou, abychom tak řekli, údělné. První jsou již odedávna vázány na určité šlechtické rody, a jak se zdá, slouží toliko k uctívání královské velebnosti při slavných korunovacích a ve sváteční dny královského dvora. Druhé uděluje podle potřeby vhodným mužům, jichž zdatnost a zkušenost jsou velice osvědčené, volným rozhodnutím král, přihlídnuv bedlivě k mínění královské rady. Mezi dědičnými úřady jsou v našem království maršálství, číšnictví, stolnictví, kraječství a snad ještě jiné; v rodě, v němž jsou dědičné, zastává je pravidelně nejstarší člen. Náleží pak první rodu pánů z Lipého, druhý Vartenberkům, třetí Házmburkům, čtvrtý Sezimům. Užívá jich hlavně král, a to